

Framtidens samhälle – Program för framtidsstudier 2005–2008

Institutet för Framtidsstudier (IF) har till uppgift att bedriva studier i syfte att stimulera debatten om viktiga hot och möjligheter i samhällsutvecklingen. Verksamheten vägleds av de forskningsprogram som skrivs för perioder om fyra till sex år. Det forskningsprogram som beskrivs i det följande har rubriken *Framtidens samhälle och* avser perioden 2005–2008. Det är IF:s femte i ordningen.

Programmet innebär både kontinuitet och förändring. Utgångspunkten för de nya satsningarna är att vi behöver fördjupa och samla våra kunskaper om vad som faktiskt sker med våra samhällsinstitutioner och hur strukturförändringar och reformer påverkar människors välfärd, ifråga om både resursfördelning och handlingsutrymmen, särskilt ur ett genusperspektiv. En central utgångspunkt är att studiet av framtiden kan berikas genom en mer systematisk användning av ett institutionellt perspektiv. Särskild prioritet kommer här att ges studiet av sociala marginaliseringsprocesser och de långsiktiga konsekvenserna av uppväxtvillkor. Samtidigt stärks det internationellt jämförande perspektivet. Stärkt fokus sätts på den europeiska integrationen och på de globala migrationsfrågorna.

De framtidsstudier ur ett befolkningsperspektiv som inleddes under föregående programperiod fortsätter men med ny temaindelning och en ökad betoning på relationen mellan övergripande strukturella processer och institutionell förändring. Det gäller också de fortsatta studierna av regionernas omvandling.

I den föreliggande programtexten redogörs först för det bakomliggande perspektiv som präglat programskrivandet och därefter skisseras programmets forskningsteman. Sedan följer tre avsnitt som redogör för allmänna överväganden kring metod och organisationsfrågor; samarbete med forskare med annan inriktning, samt formerna för utåtriktad dialog.

Framtidens samhälle

Framtidens samhälle är, liksom dagens samhälle, ett resultat av individuella och kollektiva handlingar och hur dessa kumuleras. Samhällets institutioner i form av marknad, stat och familj påverkar handlandet genom en blandning av resursfördelning, incitament, normer och vanor. Att dessa faktorer påverkas av förändringar i vår omvärld behöver knappast påpekas. Samhället förändras när människors beteenden ändras och när våra regelsystem ändras.

En grundläggande reflektion när det gäller framtidsstudier är att samhällen inte låter sig prognostiseras. Det beror delvis på att samhällsvetenskaplig forskning inte genererar tillräckligt starka samband för att kunna göra säkra förutsägelser, men också på att den påverkar sitt forskningsobjekt. Människor är handlande varelser som reagerar på sin omvärld. Däribland de bilder av framtiden som samhällsvetenskapen och andra aktörer producerar. En prognos kan alltså underminera sina egna förutsättningar att materialiseras eftersom människor uppfattar den som oönskad. Vi fattar enskilt och kollektivt beslut som bidrar till att ständigt omforma samhällslivets olika delar. Det gäller allt från familjeliv till marknader och politiken. Beslut på mikro-nivå kan få stora konsekvenser också på makro-nivå.

Några förhållanden vet vi dock mer om än andra. Ett är att vår befolkningsstruktur kommer att generera ett åldrande samhälle. Ett annat är att de förändringar som sker i samhället i väsentliga avseenden påverkas av de institutionella förhållanden och regelverk som existerar idag. Man kan också argumentera för att det finns områden där det är särskilt viktigt att kunna göra någorlunda säkra förutsägelser. Det gäller våra centrala samhällsinstitutioner som exempelvis pensionssystemet, skattesystemet och sjukvården, men också lagstiftningen på äganderättens

område. Om medborgarnas individuella välfärd skall kunna säkerställas är det viktigt att kunna fatta långsiktiga politiska beslut. Här erbjuder institutionell teori ett viktigt komplement till den demografiska forskningen. Dessutom är spänningsfältet mellan befolkningsstruktur och institutioner en viktig framtidsfråga där systematiska studier kan bidra till att klargöra vägvalen i den demokratiska debatten om framtiden. Det åldrande samhället aktualiserar några speciella problemställningar. En nyckelfråga är relationen mellan demografi och resursfördelning, samt de krav på ökad omfördelning som uppstår när befolkningen blir allt äldre. Det gäller oavsett om man vill lösa omfördelningen genom marknaden, staten, den tredje sektorn eller familjen. Det finns goda skäl att tro att det sätt på vilket framtidens samhälle utformar sina institutioner får betydelse för såväl den sociala jämlikheten som den ekonomiska effektiviteten och tillväxten.

Programmets rubrik speglar ambitionen att teckna konturerna av de möjligheter och begränsningar som karaktäriserar förutsättningarna för att forma framtidens samhälle. Yttersta handlar det om att förbättra kunskapsunderlaget för att urskilja olika handlingsalternativ. Rubriken markerar samtidigt den samhällsvetenskapliga prägel på institutets kärnverksamhet. Genom att jämföra den svenska utvecklingen med utvecklingen i andra länder kan vi identifiera och värdera olika handlingsalternativ. Här bildar institutets pågående forskning en naturlig startpunkt, men för att utveckla verksamheten är det även nödvändigt med nyrekryteringar och nya teoretiska ansatser. Det institutionella perspektivet har på senare år vuxit sig allt starkare inom samhällsvetenskapen – särskilt inom sociologi, nationalekonomi och statsvetenskap, men också inom ekonomisk historia och geografi. Förhållandet mellan befolkningsutveckling och samhällsinstitutionernas förändring är den röda tråd som löper genom samtliga forskningstema som skisseras nedan.

Institutionsbegreppet används på olika sätt i olika discipliner. De flesta forskare är dock överens om att betrakta institutioner som en uppsättning lagar och normer som syftar till att organisera olika former av social verksamhet. Det kan gälla offentliga och privata pensionssystem, sjukvårdssektorn eller de regler som ramar in den ekonomiska verksamheten. För framtidsstudier är institutionella perspektiv fruktbara, dels eftersom institutioner i sig utgör tröghetsfaktorer, dels eftersom de sätter gränser för vad som uppfattas som möjligt att göra och inte. Inom samhällsvetenskapen brukar man i detta sammanhang tala om ”institutionellt spårberoende”, det vill säga att beslut fattade i det förflutna systematiskt sätter restriktioner för framtida valmöjligheter. I så mening kan man säga att vår framtid i väsentliga avseenden finns inskriven i våra samhälleliga institutioners historia.

Ett begrepp som används allt flitigare inom samhällsvetenskapen är regimer eller regimtyper. Poängen med detta begrepp är att det sammanfattar institutionsbildningen på större områden, eller annorlunda uttryckt, att det omsluter en större uppsättning av institutioner och program. Inom socialpolitiken talas följaktligen om välfärdsregimer, medan man inom arbetsmarknadspolitiken brukar tala om produktionsregimer. Regimer kan etableras på såväl nationell som internationell nivå. På internationell nivå kan det både handla om regionala – exempelvis europeiska – och globala regimer. Vidare kan regimer omfatta flera nivåer av regelverk, vilket skapar problem när de olika nivåerna inte är koordinerade med varandra.

Ytterst handlar regimperspektivet om hur vi organiserar den moderna marknadsekonomin och samhällsinstitutionerna. När det gäller produktionsregimer handlar det om hur vi organiserar såväl arbetsmarknaden som varu- och tjänsteproduktionen. När det gäller välfärdsstaten handlar det om omfördelning av produktionsresultaten, men också om villkoren för humankapitalbildning och hur de mänskliga resurserna utnyttjas i produktion och reproduktion. Välfärdsstatens utformning har konsekvenser för utrymmet för och samspelet med andra välfärdslösningar baserade på familj och marknad. Detta är bakgrunden till att man brukar skilja

på olika modeller för ”välfärds kapitalism”. Forskningen har dock i allmänhet varit begränsad till regimer på ett område. Man har antingen sysslat med välfärdsstat, utbildningssystem, migrationspolitik eller arbetsmarknad och produktion. Det är en stor utmaning att integrera dessa olika perspektiv, men samtidigt är förutsättningarna för fruktbara försök goda mot bakgrund av de studier som planeras vid IF.

Kunskapen om vad som har hänt med våra institutioner är fortfarande begränsad. Därför är det viktigt att undersöka förändringen både av specifika institutioner och övergripande regimer. Erfarenheterna talar för att bristen på överblick kring såväl gemensamma trender som olikheter mellan områden försvårar bedömningen av utvecklingen också inom enskilda system. Vi måste också lära oss mer om förändringarnas drivkrafter och bromshjul. En stor kunskapslucka i sammanhanget är bristen på analyser av förändringens konsekvenser. Det gäller för såväl den ekonomiska tillväxten som det demokratiska beslutsfattandet och människors välfärd.

Inom ramen för programmet *Framtidens samhälle* kommer ökad tonvikt läggas vid den europeiska integrationen för de samhällsinstitutioner som studeras. Allt fler områden måste sättas in i ett europeiskt sammanhang. Det gäller även för hur idéer och strategier sprids från ett land till ett annat. Men det är inte bara den Europeiska unionen som är viktig utan även andra internationella organisationer. Det är inte alltid som ny politik initieras på den nationella nivån. Utvidgningen är kort sagt en formidabel utmaning för samhällsforskningen. När det gäller migrationsfrågorna är det nödvändigt att beakta flera internationella regelverk samtidigt. Det finns en stark koppling mellan de internationella regelverken och de problem med exempelvis bristande integration och marginaliseringsprocesser som dyker upp på nationell och lokal nivå. Migrationsfrågan uppenbarar också att analysen av samhällsförändring inte bara bör utvidgas i öst-västlig riktning utan även i nord-sydlig riktning.

Verksamheten inom forskningsprogrammet *Människan i framtiden*, som gällt åren 2000 till 2004, har varit mycket livaktig och produktiv. De frågeställningar som behandlats i de studier som publicerats är inte bara av stor betydelse för Sveriges framtid och den inhemska debatten, utan har också väckt stort intresse internationellt. De forskare som varit verksamma vid institutet har också på olika sätt fördjupat sig i metodfrågor på framtidsstudiernas område. De demografiska undersökningarna har handlat om familjebildning, migration, arbetsmarknad och fördelningsfrågor. Genom att anlägga ett rumsligt perspektiv har kunskapen om regionala utvecklingsprocesser utvecklats. Andra prioriterade områden har varit barns ställning i en åldrande ekonomi och jämställdheten som en utmaning – inte minst för Europa. Integrationen mellan temana har resulterat i fruktbara samarbeten. Satsningen på dessa områden kommer alltså att fortsätta. I detta ligger en betydande kontinuitet som syftar till att tillvarata och utveckla den kompetens som byggts upp under de senaste åren. De nya projekt som initierats på senaste tiden består i ett mer systematiskt utnyttjande av ett institutionellt perspektiv. Flera projekt kan illustrera detta. Förhållandet mellan demografisk utveckling och makro-ekonomisk politik är ett, socialpolitikens betydelse för reproduktionen (barnafödandet och fostran) ur ett genusperspektiv ett annat. Det av EU-kommissionen finansierade projektet kring ”hållbar socialpolitik” och arbetet med de globala migrationsfrågorna kan ses som testfall på fruktbarheten i att föra samman studier av övergripande strukturella processer med analyser av institutionella reformbehov. De forskningsteman som presenteras i det följande syftar till att skapa ny kunskap inte minst genom att tillvarata forskargruppens genuint tvärvetenskapliga sammansättning och arbetsformer.

Programmet anger fem övergripande teman som sedan ska preciseras med konkreta projekt i den mån detta inte redan skett: Medborgarskap och välfärdsinstitutionernas omvandling, Marginaliseringsprocesser och uppväxtvillkor, Regioner i förändring, Demografiskt baserade

framtidstudier, samt Ekonomisk utveckling och fördelning i det åldrande samhället. Kring dessa teman kommer sedan ytterligare delprojekt och fördjupade samarbeten mellan temana och med andra forskningsmiljöer genomföras. Möjligheterna att utnyttja extern finansiering kommer att eftersträvas. Detta innebär att vi inte i förväg kan veta vilka projekt som i praktiken kommer att kunna genomföras och därför beskrivs temana mer öppet än om all forskning kunde ske med IF:s basfinansiering. Redan idag finns det dock samarbeten inom institutet och med forskarnas välutvecklade nätverk som av utrymmesskäl bara låter sig antydans nedan. Den strategi som applicerats är att finansiera forskningsledarna i fördjupningsteman via basfinansieringen och låta storleken på temana bestämmas av hur framgångsrika forskarna är att generera extern finansiering. Huvuddelen av basfinansiering satsas på de nya temana: Medborgarskap och välfärdsinstitutionernas omvandling; och Marginaliseringsprocesser och uppväxtvillkor. Också där uppmanas forskarna att söka extern finansiering i syfte att lösgöra medel för ytterligare fördjupningar.

Tema 1: Medborgarskap och välfärdsinstitutionernas omvandling

Detta tema har fokus på den pågående omvandlingen av samhällets olika institutioner. I slutändan handlar det om välfärden i vid mening, men också medborgarskapets legala grundvalar och den europeiska integrationen. 1990-talet träder här fram som ett viktigt decennium när det gäller omstöpnings av det svenska samhället. Här framstår det som fruktbart för IF att initiera fördjupade studier, men också att fungera som en arena för forskning som i huvudsak bedrivs på annat håll. Rekryteringen av forskare som är aktiva på området kombineras med uppgiften att utveckla antologiprojekt där en större grupp forskare kan engageras för att ge bredd och överblick.

En av de fundamentala förändringarna av västvärlden under de senaste århundradena har varit medborgarskapets framväxt med den breda uppsättningen av rättigheter och skyldigheter som detta för med sig. Det började med det civila medborgarskapet och människors likhet inför lagen. Det fortsatte, om än gradvis, med det politiska medborgarskapets framväxt med allmän och så småningom lika rösträtt. Välfärdsstatens utveckling kan ses i ljuset av medborgarskapets förändrade innebörd under det allra senaste århundradet. Den representerar det tredje steget av medborgarskapets framväxt där människor också kommit att omfattas av sociala rättigheter och skyldigheter kring grundläggande försörjningsfrågor. De sociala rättigheterna omfattar såväl ekonomiska trygghetssystem som vård och omsorg.

En grundläggande utgångspunkt i temat är dock att välfärd inte kan likställas med välfärdsstat. En mer fruktbar ansats är att se välfärd i termer av resurser och handlingsutrymmen som individen förfogar över. Resurserna handlar inte bara om inkomster och andra ekonomiska tillgångar utan också om t ex hälsa, utbildning och social förankring. I grunden handlar det om de förhållanden som gör det möjligt för individerna att styra sina egna liv. Därmed är det uppenbart att det inte bara välfärdsstaten som skall beaktas som en välfärdsinstitution utan också familjen, företagen och den tredje sektorn.

Ett område där det demografiska elementet är framträdande är de offentliga och privata pensionsförsäkringarna. Det är ett tydligt exempel på institutionernas makt över tanke och handling. Under hela 1900-talet har pensionssystemet följt en viss utvecklingslinje, ett visst spår. Det är också tydligt att de förändringar som inträffat vid olika tidpunkter har byggt vidare på redan existerande lösningar. I grunden påverkas förändringar av de val som gjordes när systemen en gång instiftades. Här har dock stora förändringar skett i Sverige med stora implikationer för framtiden. Medan den allmänna pensionsreformen har ägnats relativt stort utrymme har förändringarna på det privata området inte uppmärksamats på samma sätt. Det gäller inte minst avtalspensionerna. Med de nyrekryteringar till IF som nyligen gjorts finns emellertid goda

möjligheter att ta ett samlat grepp över medborgarnas pensioner. Det jämförande perspektivet är inte bara viktigt för att förstå den svenska utvecklingen, det ökar också möjligheterna att förmedla de svenska erfarenheterna till en internationell publik.

Även äldreomsorgen är ett område där demografi och institutioner möts. Till skillnad från pensionsområdet har förvånansvärt lite hänt i reformhänseende, åtminstone när det kommer till finansieringsfrågorna. Detta till trots är omsorgen om våra äldre som en viktig framtidsfråga där IF-forskare har förutsättningar att ge ett väldokumenterat faktaunderlag för den fortsatta diskussionen.

Ett tredje område av stor relevans är sjukvården. Stora förändringar har skett under 1990-talet och även om utvecklingen har tydliga regionala variationer saknas inte statliga ingripanden. Landstingens svaga ekonomi och det faktum att behoven kommer att öka med befolkningens åldrande talar för att omvandlingstrycket kommer att vara mycket högt. Under den kommande programperioden kommer ett projekt att granska de idéer och strategier som styr förändringen.

Det område som kanske har den största relevansen ur ett framtidsperspektiv är utbildningssystemet. Det finns de som hävdar att lösningen på pensionsfrågan inte ligger i ett reformerat pensionssystem utan i ökade satsningar på skola och barnomsorg för att på så sätt trygga en produktiv arbetskraft för framtiden. Under programperioden kommer IF att studera utbildningssystemets förändring, bland annat ur ett jämförande perspektiv. Av olika skäl är det viktigt att analysen inte begränsas till ungdomsutbildningen, bland annat därför att det skett en expansion av den högre utbildningen. För det andra läggs allt större vikt vid vad som brukar kallas det livslånga lärandet. Därmed hamnar arbetsmarknads- och företagsutbildningen i blickfånget. Utbildningssystemet och dess relation till arbetsmarknaden behandlas även inom temat *Ekonomisk utveckling och fördelning i det åldrande samhället*.

I Sverige har tre trender på senare tid gjort sig gällande på det offentligt finansierade välfärdsområdet: privatisering av utförandet; decentralisering av huvudmannskapet och ökad brukarfinansiering. Konsekvenserna av privatiseringarna är på det hela taget fortfarande outredda. Detta trots att de i den politiska debatten brukar uppfattas som den viktigaste frågan. Decentraliseringsfrågan ligger också den högt upp på den politiska dagordningen, bland annat genom tillsättandet av den så kallade ansvarsutredningen. Av tidningarnas debattsidor och av Långtidsutredningens prognoser framgår vidare att finansieringsfrågan är en central framtidsfråga. Särskilt brukarfinansieringen har uppmärksammats i detta sammanhang. Här har välmeriterade forskare rekryterats och europeiska samarbetsprojekt initierats.

I dag framstår ekonomisk tillväxt som ett nyckelbegrepp i den politiska debatten. Det är tillväxten som skall rädda välfärden i det åldrande samhället. Ett särskilt delprojekt tar fasta på tillväxtens politiska betydelse och hur detta begrepp påverkar vår syn på staten, marknaden och familjen, samt på företeelser som invandring, skatter, företagande, konkurrens och regionalpolitik. Särskild uppmärksamhet ägnas de politiska partierna och intresseorganisationerna.

Ett särskilt projekt syftar till att undersöka de individuella rättigheterna i svensk samhällsutveckling under två århundraden. I demokratidebatten hävdas ofta att individen har haft en jämförelsevis svag ställning inom ramen för den svenska samhällsordningen. Staten har satt kollektivet eller majoriteten i främsta rummet på bekostnad av enskilda människors eller minoriteters kamp för erkännande. Det senaste decenniet har emellertid inneburit ett ökat intresse för individuella rättigheter. Till viss del har detta att göra med välfärdsstatens finansieringsproblem, men också med att den nationella politiken i allt större utsträckning fungerar i ett internationellt sammanhang. Till exempel utarbetas inom den Europeiska unionen

en särskild EU-stadga för grundläggande medborgerliga rättigheter. Här finns också ett intressant spänningsfält mellan individuella och kollektiva rättigheter. Hur har relationen mellan stat och individ definierats och reglerats i det svenska samhället under olika historiska perioder och inom olika politikområden och i relation till olika samhällsgrupper?

Forskningsledare är Professor Åke Bergmark.

Externa kontakter: Forskarna i temat har välutvecklade samarbeten bland annat med; Historiska institutionen och Institutet för social forskning (SOFI) vid Stockholms universitet, Statsvetenskapliga institutionen och Ekonomisk historia vid Uppsala universitet, Mitthögskolan, Arbetslivsinstitutet och Södertörns högskola, samt forskare framförallt från Norden och övriga Europa.

Tema 2: Marginaliseringsprocesser och uppväxtvillkor

Barns uppväxtvillkor inbjuder till ett dynamiskt perspektiv – inte bara på sociala tillstånd utan även på social förändring. Det är också en framtidsfråga av största relevans med en naturlig hemvist på ett institut för framtidsstudier. Av största relevans i sammanhanget är att öka kunskapen om olika marginaliseringsprocesser, hur de fungerar över människors livscykel och vad samhällets institutioner kan göra för att motverka social exkludering och utslagning. Marginaliseringsprocesser är också starkt förknippade med olika dystopiska framtidsvisioner.

För att kunna studera uppväxtvillkor och marginalisering är det angeläget att identifiera de sociala faktorer som strukturerar människors livschanser. Det klassiska sociologiska perspektivet tar utgångspunkt i socialklasserna. Genusorienterad forskning har under senare tid uppmärksammat kön som en viktig förklaringsfaktor. Annan forskning tar fasta på att etnicitet, invandrarskap och ålder har fått ökad aktualitet för att förklara välfärdsskillnader mellan människor i bland annat Sverige. Intentionen inom detta tema är att systematiskt pröva relevansen av dessa perspektiv på skillnader i studiet av institutionell förändring. Om effekten av dessa bakgrundsfaktorer på människors välfärd förändras innebär det att också samhället förändras.

Barns uppväxtvillkor samspelar med utbildningssystemets utformning. Föräldrarnas försörjningsmöjligheter och samhällets ekonomiska stöd påverkar hur skolan fungerar för den enskilde. Forskningen är dock i allmänhet fokuserad på antingen skolan eller barnfamiljernas ekonomi. I samband med det så kallade Välfärdsbokslutet (SOU 2001:79) gjordes dock de första mer heltäckande undersökningarna kring barns och ungdomars villkor. Dessa studier kommer att föras vidare inom ramen för den kommande programperioden och sättas in i ett framtidsperspektiv.

På ett mer allmänt plan kan barns uppväxtvillkor ses som en spegling av framtiden eftersom vi vet att förhållandena under dessa år får konsekvenser långt fram i livet, både genom direkta avtryck och genom de val som vi gör i unga år. Fokus på uppväxtvillkor gör det angeläget att stärka det sociologiska perspektivet i de barnsstudier som bedrivs vid IF. Barnforskningen i landet är förhållandevis splittrad. Därmed finns möjligheter för IF att fortsätta att vara en arena för svensk barnforskning.

Vikten av att uppmärksamma de yngres villkor kan understrykas ytterligare med hänvisning till att ungdomstiden och inträdet i vuxenlivet framstår som problematisk också när vi sträcker ut perspektivet bortom 1990-talets ekonomiska kris. Andra områden som idag framstår som angelägna att studera ut ett marginaliseringsperspektiv är såväl långvarigt socialbidragstagande som långa sjukskrivningar och förtidspensioneringar.

Ett projekt som redan har fått sin huvudsakliga finansiering från externa medel från Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap (FAS) har till syfte att studera barns och ungdomars arbete, både avlönat och oavlönat, formellt och informellt i Sverige under fem decennier. Inom detta område saknas i stort sett forskning. Det kan delvis förklaras med att vår tids syn på barndom som en tid utan ansvar vilket bidrar till att osynliggöra barns arbete men även med hur arbete definierats. Det finns också en föreställning om att barns och ungdomars arbete i det närmaste försvunnit till följd av tekniska förändringar, arbetsskyddslagstiftning och utökad skolgång. Barn och ungdomar är i en mening både utestängda och överflödiga. Ett annat synsätt ter sig mer fruktbart: att barns och ungdomars arbete och arbetsmarknad inte försvunnit utan snarare omvandlats, att det handlar om hur arbete definieras. Utifrån ett perspektiv där barn ses som aktörer framträder en mångfald av uppgifter som barn utför. Kön- och etnicitetsaspekter blir här viktiga. Projektet kommer att inriktas på gruppen 10–19 år. Studien kan också bidra till en diskussion om betydelsen av barns arbete för samhällsekonomin. Projektet är ett samarbete mellan IF och Linköpings universitet.

Ett annat externfinansierat projekt analyserar nedåtrörlig social mobilitet i ett longitudinellt perspektiv, vilket kan ses som en aspekt av marginalisering. Medan intergenerationell social uppåtrörlighet ofta ses som ett både ”naturligt” och önskvärt inslag i ett demokratiskt och öppet samhälle, har nedåtrörlighet ofta betraktats som något ”onaturligt” och som ett resultat av individuellt misslyckande. Betydligt mindre forskning har dock gjorts om social nedåtrörlighet än om rörlighet uppåt i klasshierarkin. En central frågeställning för detta projekt är i vilken mån faktorer som påverkar uppåtrörlighet även kan bidra till att förklara social nedåtrörlighet. Även om social nedåtrörlighet givetvis inte kan ses som en spegelvändning av uppåtrörlighet, är tesen att ny kunskap kan vinnas genom en närmare integrering av perspektiven än vad som vanligen varit fallet. Det kan hävdas att forskning om uppåtrörlig mobilitet har ett extra stort värde med hänsyn till sociala rättviseskäl. Utgångspunkten för detta projekt är dock att en samlad kunskap av intergenerationell social mobilitet bör innefatta studier av processer i båda riktningar. Förutom att kunskap om bakomliggande orsaker till nedåtrörlighet är av intresse i sig självt, kan insikt om dessa även blottlägga ännu ej upptäckta förklaringar till de alltför stora skillnader i livschanser som är relaterade till ursprungsklass i fråga om både uppåt- och nedåtrörlighet.

Forskningsledare är Professor Johan Fritzell och Professor Christina Florin (för Barn och ungdomars arbete)..

Externa kontakter: Forskarna i temat har välutvecklade samarbeten bland annat med Nätverkscentrum för studier av ojämlikhet i hälsa (CHESS), Historiska institutionen, Kriminologiska institutionen och SOFI vid Stockholms universitet, Tema barn vid Linköpings universitet och forskare utan för Sveriges gränser. Särskilda samarbetsprojekt har inletts med Rädda barnen kring barns villkor och med Epidemiologiskt Centrum vid Socialstyrelsen i arbetet med Social Rapport 2006.

Tema 3: Regioner i förändring

Temat rymmer fördjupade studier av omvandlingen av Sveriges regioner och kommuner. Systematiska institutionella studier kombineras med ny kunskap om hur den demografiska strukturen utvecklas. Fokus är i första hand inriktat på samhällsorganisationens förändring; om statens roll och om hur kommunerna orienterar sig för att klara krav på effektivisering och utveckling av nya verksamheter.

En fördjupning på det arbete som bedrivits inom ramen för det förra forskningsprogrammet handlar om att beskriva Sveriges befolkning 2025 i en geografisk framtidsbild. Studien har som mål att bidra till kunskapen om hur ortssystemet i Sverige och därmed transportbehoven kommer

att utvecklas under en 20-30 års period. Den ska ge underlag för att med politik och planering påverka både bebyggelsen och vägnätet i enlighet med de så kallade hållbarhetsmålen och de transportpolitiska målen. Projektet genomförs genom att undersökningar av vilka mekanismer som ligger bakom förändringar i flytt- och resmönster. Analysen av dessa mönster sker på en detaljerad geografisk nivå och med möjlighet att dela upp befolkningen efter ålder, utbildning, kön, sysselsättning, hushållstyp etc. Projektet öppnar för samarbete med naturvetenskapligt inriktad forskning.

Ett centralt område för fortsatta studier är de nya former som den lokala välfärdsstaten tar i termer av *nätverksstyrning*. Den tyngdpunkt som i detta sammanhang läggs vid tillväxtfrågor är centralt. Dagens flyttmönster och regionalt ojämna åldersstruktur innebär en stor risk för ökande klyftor mellan landets olika delar. Institutionella förhållanden verkar i samma riktning. Den svenska staten har, i likhet med andra välfärdsstater, utvecklat en tydligt tillväxtorienterad politik. Staten söker former för att klara både välfärdens fördelning inom landet och hantera utbudssidan i ekonomin, dvs att främja framväxten av nischer där Sverige kan vara konkurrenskraftigt i en mer global ekonomi. I statsteori benämns denna framväxande del av staten ibland *"konkurrensstaten"*. Driver tillväxtpolitiken på de växande regionala klyftorna eller kan den kombineras med balanserande åtgärder och en fortsatt utjämningspolitik? Hur går "självorganiseringen" faktiskt till i regionerna? Här finns viktiga kunskapsluckor.

Ett annat område som är angeläget för ett fördjupat studium gäller framväxten av ett nytt kommunsystem. Det sker också en förändring av formerna för den statliga styrningen. Statens roll som suverän lagstiftare kompletteras med rollen som organisatör av "självorganisering". Det sker t ex genom satsningen på regionala innovationssystem där statens roll är att påverka olika aktörer att organisera sig för tillväxt. Kanske kan man tala om staten som nätverksentreprenör. Ett annat exempel är statens förhållande till kommunerna. Trots att kommunerna har allt svårare att fullgöra sina uppgifter och uppfattas som små och fragmentiserade så avstår staten från en ny kommunsammanslagning. I stället understödjer staten samarbete mellan kommunerna och spelar en drivande roll för att också kommunerna ska omvandlas i riktning i från förvaltare av samhällsfunktioner till pådrivande nätverksbaserade tillväxtinstitutioner. Konkreta projektet kring 'framväxten av ett nytt kommunsystem' och 'hur kommunsamverkan påverkar det kommunala självstyret' har här utvecklats och fått extern finansiering.

Forskningsledare är Professor Erik Westholm.

Externa kontakter: Forskarna samarbetar med Dalarnas högskola, Kulturgeografiska institutionen vid Uppsala universitet, Statsvetenskapliga institutioner vid Örebro universitet, och Södertörns högskola. Forskargruppen har utvecklat projekt och samarbeten med Kommunförbundet, Ansvarsutredningen och Tillväxtdelegationen. Internationellt är forskarna bland annat knutna till europeiska nätverk om framtidstudier.

Tema 4: Demografiskt baserade framtidsstudier

Ingen del av samhällsvetenskapen torde ha kommit så långt när det gäller analysen av framtida utvecklingstrender som demografin. De flesta utvecklade länder publicerar befolkningsprognoser som sträcker sig 50 år fram i tiden. Olika forskningsinstitut runt om i världen arbetar också med att ta fram befolkningsprognoser för större eller mindre områden. Under de senaste 10 åren har insikten att dessa befolkningsprognoser utgör en viktig informationskälla också för framtida sociala och ekonomiska trender vuxit. Bakgrunden är det genombrott som skett när det gäller förståelsen av hur förändringar i dödlighet, fertilitet, migration och ålderssammansättning påverkar samhällsutvecklingen. Vid IF har arbetet med demografiskt baserade framtidsstudier pågått sedan slutet av 1990-talet. Områden som uppmärksammats är demografiska effekter på

ekonomisk utveckling, miljökonsekvenser, och implikationer för olika välfärdssystem. Genomförda studier har fokuserat på både svenska, europeiska och globala framtidsutsikter. En viktig uppgift har också varit att bygga upp ett internationellt nätverk av forskare och institutioner som arbetar med att analysera de socio-ekonomiska konsekvenserna av befolkningsförändringar.

En central fråga för de demografiskt baserade framtidsstudierna under 2005-2008 är miljökonsekvenserna av den snabba globala inkomstillväxt som kan förutses under de närmaste decennierna. Institutets forskare utvecklar ett större forskningsprogram inom detta område med avsikt att söka extern finansiering för detta. Ett annat område där demografiskt baserade framtidsstudier kan få en stor betydelse är Afrika. Om dagens demografiska trender extrapoleras ser framtiden dystert ut för många afrikanska länder. Samtidigt borde det vara möjligt att med målmedvetna satsningar åstadkomma en minskad dödlighet. Förbättrad hälsa och utbildning kan också förväntas leda till ett lägre barnafödande och därmed en mindre beroendebörda. En analys av alternativa framtidsscenarier för Afrika skulle därför kunna ge ett värdefullt underlag för policydiskussioner, både inom de olika afrikanska länderna och i det internationella samfundet. Olika afrikanska länder har redan uttryckt sitt intresse för ett arbete kring dessa frågor. Ett fortsatt arbete inom detta område kommer bland annat att ske i samarbete med Professor David Blooms forskargrupp vid Harvard School of Public Health.

Utgångspunkten för demografiskt baserade framtidsstudier är att vissa demografiska trender är mer eller mindre opåverkbara på kort- och medellång sikt. I ett längre tidsperspektiv är emellertid demografiska trender i hög grad påverkbara. Forskning om hur politiska beslut kan påverka demografiska trender bör därför ses som en integrerad del av demografiska framtidsstudier. Detsamma gäller fortsatta analyser av de ekonomiska konsekvenserna av olika demografiska förändringar. Tre områden bedöms här vara av särskilt intresse. (1) Kopplingen mellan bostadsmarknadens villkor och möjligheterna till familjebildning i både ett svenskt och ett europeiskt perspektiv. (2) Bättre kunskaper om hur migrationsprocesser påverkar den sociala strukturen och inkomstfördelningen på in- och utflyttningsorter. (3) Analyser av hur ändrade incitament och hälsoförändringar påverkar människans ekonomiska livscykel. Forskningsframsteg på dessa tre områden kan underlättas av tillgång till goda data och effektiva verktyg för att hantera dessa data. Det är av strategisk betydelse för institutet att behålla kompetens på demografiområdet. Barnafödandet är i sig en central framtidsfråga. Förutsättningarna till samarbete med den Demografiska avdelningen på Stockholms universitet är goda och bland annat grundade på gemensamma forskningsansökningar med Professor Elisabeth Thompson.

Institutets infallsvinkel på migrationsfrågan är nydanande. Mycket av det förberedande arbetet här är gjort och man bör kunna göra snabba framsteg under de närmaste åren. Det gäller också studier som fokuserar på det ekonomiska utbytet av förbättrad hälsa. Ett projekt i det här temat behandlar ekonomiska effekter av befolkningsrörelser, specifikt frågan om inhemsk och internationell migration kan kopplas till förändringar i inkomststruktur för avsändar- och mottagarregioner. Bakgrunden är den internationella forskningen om migrationens ekonomiska effekter. Vad det gäller direkta effekter på löner för inhemska löntagare har här inga eller mycket marginella effekter kunnat spåras, däremot råder en debatt om resultat som pekar på indirekta effekter på lönestruktur och inkomstspredning.

I anslutning till det här temat fortsätter också det projekt om reformeringen av det globala regelsystemet för att hantera internationell migration som initierats av institutet i samarbete med ett nätverk av forskare. Det kan bland annat ses som ett försök att utveckla studiet av befolkningsförändringar och deras konsekvenser för de institutionella ramverken. Det handlar ytterst om institutionell förändring, om hur nationella och internationella regelverk kan anpassas till de förhållanden som gäller idag och i framtiden, och som är mycket annorlunda mot vad som

gällde för ett halvsekel sedan när regelverken infördes. Det handlar också om grundläggande välfärdsfrågor som hur flyktingar och andra flyttares liv och hälsa kan skyddas av nationella och internationella lagar. Ett konkret projekt handlar om migration efter utvidgningen av EU år 2004. Ett annat projekt där finansiering sökt från EU kommissionen avser att studera de utrikespolitiska implikationer för EU av den ökande globala migrationen.

Forskningsledare är Professor Bo Malmberg.

Externa kontakter: Utöver de personer och institutioner som nämnt ovan så samarbetar forskarna med (eller är formellt knutna till) Kulturgeografiska institutionerna vid Stockholms och Uppsala universitet, Global Commission on International Migration i Geneve, och Hamburg Institute for International Economics.

Tema 5: Ekonomisk utveckling och fördelning i det åldrande samhället

Utgångspunkten är den åldrande befolkningen i västvärlden. Det samhällsekonomiska problemet i denna framtidsutsikt är i första hand vad det innebär för omfördelningen av resurser mellan unga, förvärvsaktiva vuxna och pensionerade äldre. Avsikten är att bättre förstå hur privata och offentliga välfärdssystem interagerar med fördelning och tillväxt då befolkningens åldersstruktur förändras. Vår förståelse av hur produktivitetstillväxten och arbetsmarknaden påverkas är idag ofullständig. Den tillgängliga empiriska kunskapen pekar starkt på att åldrandet kommer att innebära en nedåtgående tendens i produktivitetstillväxten, men hur de olika tänkbara mekanismerna bakom detta samverkar är i stora delar outforskat. Vi vet alltför litet om hur dessa mekanismer skulle kunna påverkas exempelvis av utbildningsåtgärder.

Ny forskning pekar ut jämlikhet och omfördelning som viktiga faktorer för tillväxtprocessen, samt att såväl fertilitet som utbildning spelar viktiga men delvis motsatta roller för förmedlingen av dessa effekter. Några nyckelområden för att bättre förstå detta samspel mellan motverkande krafter är arbetsmarknad, finansiella marknader, socialförsäkringar och utbildningssystem. Även på dessa områden spelar demografin en (underskattad) huvudroll, samtidigt som det är en av de få saker vi med rimlig säkerhet kan förutsäga decennier in i framtiden. Ur samhälls- och synpunkt krävs nya avvägningar mellan investeringar i den framtida arbetskraften och dess utbildning och de krav som en växande äldre befolkning medför. Arbetsmarknadens anpassning till förändrade efterfrågemönster och de incitament socialförsäkringarna ger för arbetskraftsdeltagande är viktiga komponenter som måste avvägas mot den långsiktiga befolkningsutvecklingen och invandringen.

Ett barns födelse innebär också början på att ny arbetskraft utvecklas. Det ”människa kapitalet” byggs sedan upp genom familjefostran, utbildning, erfarenhet där stora delar sker utanför marknadssfären. Nya finansiella marknader ger privata trygghetsalternativ för delar av befolkningen där samspelet med socialförsäkringar och utbildning idag är till stora delar okända. Inte minst betydelsen av kollektivavtalade system förtjänar fördjupad analys. Det är idag inte alls klarlagt hur privata och offentliga trygghets- och fördelningsmekanismer egentligen samverkar, speciellt inte i en helt ny situation där helt nya krav ställs på omfattande omfördelningar för att undvika nya ojämlikhetssituationer.

För att förbättra förståelsen av dessa mekanismer finns i Sverige en ovanligt gynnsam datasituation. Genom att utnyttja möjligheterna att knyta registerdata på olika nivåer till företag och individer kan vi få nya verktyg för en bättre förståelse av samspelet mellan födelsekohorter av olika storlek och varierande utbildningsnivå. Vi kan inom ramen för sådana data analysera hur kohorterna samspelar på arbetsmarknaden och effekterna på såväl individuell inkomstutveckling som företagets produktivitetstillväxt. Sådana länkade data kan också knytas till olika

socialförsäkringsregister och ge möjlighet till direkta bedömningar av hur produktiv socialpolitiken är, på ett sätt som tidigare inte varit möjligt.

Genom att bygga vidare på de internationella nätverken kring åldersrelaterad forskning under tidigare programperiod uppbyggda, är strävan att generera en komparativ forskning kring denna typ av data och frågeställningar som kan ge ytterligare understöd till den komparativa forskning på socialpolitikens område som kommer att byggas upp inom andra forskningsteman.

Syftet är att skapa underlag för att under programperioden bygga upp en simuleringsmodell som kan utgöra ett verktyg för att bättre bedöma de valmöjligheter i socialpolitiken och dess konsekvenser. På så lång sikt är det av avgörande betydelse att anlägga ett bredare perspektiv än vanligt och bygga in hur människors arbetsmarknads- och utbildningsval är förknippade med finansiella marknader, bostäder, flyttningar, familjebildning och förändringar i produktionssystemet och socialförsäkringarna.

Detta tema har redan garanterat god extern finansiering för den forskning som skisserats ovan genom ett större anslag från Vetenskapsrådet och ett programanslag från FAS. Dessutom finansieras ytterligare två projekt under 2005 av anslag från Institutet för utvärderande arbetsmarknadsforskning (IFAU).

Forskningsledare är Thomas Lindh.

Externa kontakter: Forskargruppen ingår i ett EU finansierat samarbete med Institut für Demographie i Wien. Vid sidan av ett par starka nätverkssamarbeten med internationella spetsforskare samarbetar forskarna bland annat med de nationalekonomiska institutionerna vid Uppsala och Stockholms universitet, Demografiska avdelningen/Sociologiska institutionen vid Stockholms universitet, Riksbanken och Statistiska centralbyrån.

Metodfrågor, data och organisationsfrågor

De forskningsuppgifter som finns på den angivna dagordningen kräver tillgång till olika typer av databaser och att sofistikerade metoder kan användas. Här sker det en ständig utveckling inom samhällsvetenskaperna. Därtill kommer ett naturligt specialintresse för IF att bevaka och utveckla metoder för framtidsstudier. Ett centralt och återkommande tema i den forskning som både nu pågår och planeras i kommande program, handlar om att kombinera makro- och mikro-analyser. Här finns det intressanta möjligheter att också bidra till teoriutvecklingen. Några exempel ges helt kort i det följande. Det skall dock understrykas att Institutet inte har resurser att i sin kärnverksamhet bli ett centrum för metodutveckling. Nya metoder används när de kan bidra till en bättre förståelse av de substantiella frågorna. Ett gott exempel på det senare utgörs av de demografiskt baserade framtidsstudier kring befolkningsutveckling och makroekonomi som bedrivits vid IF.

Konsekvenserna av olika institutionella och strukturella förändringar kan och bör studeras på individnivå, både när det gäller människors levnadsvillkor och deras handlingsutrymmen. På IF pågår sedan en tid en intressant uppbyggnad av mikro-databaser. IF har tillsammans med CHES vid Stockholms universitet och Karolinska institutet, gjort en större beställning hos SCB om en uppdatering av ett antal mikro-databaser som analyserades i arbetet med välfärdsbokslutet. Samtidigt uppdateras IF:s databaser. Det innebär att vi får mycket goda möjligheter att pröva olika teorier empiriskt. Det har dock gjort det angeläget att rekrytera forskare som behärskar den här typen av material och analyser.

Ett sätt att mer precist analysera effekterna av institutionella eller andra kontextuella faktorer är så kallad flernivå-analys. Det kan handla om att man vill analysera boendesegregationens effekter för människors villkor och handlande, utöver de förhållanden som man kan föra tillbaka på individ och familj. Ett annat område där flernivå analys kan skärpa analysen gäller länderskillnader. Vad betyder utformningen av våra skatte-bidragssystem för människors inställning till att förvärvsarbeta vid sidan av de individkaraktäristika som vi vet samvarierar med detta? Inom demografin har man nu under flera årtionden arbetat med så kallade Hazard-regressionsanalyser för att analysera riskfaktorer för exempelvis dödlighet. Den här analystekniken har kommit till ökad användning också inom andra områden i takt med att de stora krav som den här metoden ställer på data har kunnat tillfredställas. Flera av de områden som angivits ovan skulle kunna analyseras med den här tekniken.

Även så kallade spridningsprocesser är viktiga att studera ur ett framtidsperspektiv. Ny nätverksorienterad forskning har visat sig vara ett användbart redskap för att öka kunskapen om som det kan tyckas väldigt olika samhällsfenomen. Det kan gälla allt från spridningen av sociala problem och smittsamma sjukdomar till medlemskapsutvecklingen i politiska partier och användning av ny teknologi.

Ett speciellt område är förstås framtidsstudiernas metoder. De områden som kan sägas omfattas av rubriken ”framtidsstudier” är stort till antalet och diversifierade till innehållet. Det gäller också när vi kommer till de metoder som används. Trots de försök som tidigare gjorts - bland annat på IF - saknas det utvecklade fora för att diskutera metodfrågor. Mot bakgrund av de kontakter som knutits nationellt och internationellt på senare år torde dock förutsättningarna ha förbättrats för att ta nya initiativ på det här området. Det handlar dels om ett nationellt ansvar som kan sägas ligga på IF för att stimulera metoddiskussionen, dels om att förbättra vårt eget arbete genom att ta intryck av framtidsrelevant metodutveckling i vid mening. Här finns också flera kopplingar till grundläggande vetenskapsteoretiska frågeställningar. Idealt kan IF fungera som en arena och mötesplats för den nationella metodutvecklingen på framtidsstudiernas område. Här pågår också ett intressant utvecklingsarbete i myndighetsvärlden som förtjänar att diskuteras i en vidare krets, bland annat kring stochastiska prognosmodeller.

IF:s forskare deltar också i flera nätverk på temat framtidsstudier. Det handlar dels om ett COST Action nätverk med stöd från EU, dels om samarbete kring en serie konferenser på europeisk nivå om framtidsstudier där IF spelar en aktiv roll. Ett projekt med rubriken *Oväntade framtider* reser både metodologiska och substantiella frågeställningar och kommer under programperiodens första år att resultera i ett tema nummer av *Framtider* och en serie *Framtidsfokus* (se nedan).

Med den storlek som IF har och med de krav som ställs på vetenskaplig kvalitet krävs av forskningsledarna att de har hög kompetens. De forskningsledare som för närvarande finns når dessa krav. De satsningar som nu görs på fördjupad forskning i de etablerade temana kan därför vila på deras kompetens. Målet är att den huvudsakliga forskarpersonalen skall kunna utgöras av disputerade forskare där främst de som är docentkompetenta kan engageras som projektledare. Ett komplement som bör utvidgas därutöver är att anställa spetsforskare på deltid. Det är den huvudsakliga möjlighet som finns att knyta etablerade forskare med fasta tjänster till IF. Med deltidstjänstgöring kan IF ändå få stor nytta av sådana rekryteringar. Det ger också direkta och breda kontakter med forskarvärlden i övrigt eftersom den här typen av forskare ofta fungerar som noder i olika nätverk, nationellt och internationellt. Det lämnar dock inte behovet av kompetent forskningsledning för den nya verksamheten i programmet tillfredställd. Det har därför varit viktigt att rekrytera ytterligare forskningsledare till det nya programmet.

De framstår som angeläget att på olika sätt utnyttja de internationella och nationella nätverk som institutets forskare är knutna till. Det kan konstateras att det finns intressanta möjligheter att knyta ett antal personer till de forskningsområden som skisserats ovan. Den integration i olika nätverk som pågår idag på IF är bra men kan tjäna på att utvidgas. Intresset för de studier som vi bedriver är stor i andra länder och kommer att kräva en del prioriteringar av arbetsekonomiska skäl. Institutet söker för närvarande externfinansiering från såväl nationella som nordiska och europeiska forskningsfinansiärer. Här inbegrips de internationella nätverken på olika sätt.

Det nya forskningsprogrammet kommer att innebära förändringar av forskningsorganisationen. De ambitioner som kommer till uttryck i föreliggande text, när det gäller IF:s verksamhet och dess räckvidd, tarvar i kombination med de olika restriktioner som finns för verksamheten, att ledningen, och ytterst VD, förmår styra en komplex organisation. För att etablera en arbetsordning som säkerställer detta sker en förändring av arbetsformerna i samband med att det nya forskningsprogrammet träder i kraft. När det gäller det utåtriktade arbetet har redan förstärkningar skett (se nedan).

Samarbete med forskare med annan inriktning m m

IF kan självklart inte täcka alla discipliner och framtidsfrågor i sin kärnverksamhet med de begränsade resurser som disponeras. För att säkerställa bredden krävs planering och fortsatta prioriteringar. En strategi för att säkerställa bredden är att samarbeta med externa forskare med framför allt teknisk och naturvetenskaplig inriktning. Detta ska ske på olika sätt. En strävan bör vara att hitta direkta kopplingar mellan natur och samhälle, som exempelvis när det gäller klimatförändringar och försäkringsfrågan (se t ex *Framtider 3/2003*). Ett steg i den utvecklingen är också arbetet tillsammans med Professor Arne Järnelöv i projektet *Oväntade framtider* som under 2005 skall resultera i ett nummer av *Framtider* och ett antal *Framtidsfokus*. De teman som tas upp öppnar för intressanta tvärvetenskapliga perspektiv och samarbeten kring miljö, genetik, demografi, internationell politik och informationsteknologi.

För att utveckla samarbetet med naturvetare och tekniker söker forskare vid IF finansiering av projekt som syftar till att lyfta in miljöfrågorna i det demografiska perspektivet. Människors beteenden och miljöpåverkan är ett annat exempel på ett område där samhälls- och naturvetenskaperna möts. Det är inte minst tydligt när det gäller energifrågan. Den genetiska forskningen uppmärksammar beteendefrågor i ökande omfattning. I det här sammanhanget kan också noteras att den genetiska forskningen kring växter har tydlig potential när det gäller energiproduktion och därmed för klimatfrågan, samtidigt som etiska spörsmål kring detta väckts i den allmänna debatten. På detta område har IF tagit kontakt med såväl forskare som branschföreträdare.

Institutet fortsätter samarbetet med den så kallade ”andra” *Teknisk Framsyn* som genomförts i Sverige. Under 2005 sker det genom ett gemensamt *Framtidsfokus*. De regionala framsynsprocesser som pågår är ett annat tänkbart samarbetsområde när det gäller att utveckla samarbetet med teknik och naturvetenskaperna. Ambitionen är att utveckla IF som mötesplats för forskning inom andra områden än den kärnverksamhet som kan rymmas inom IF. Flera seminarier planeras med andra organisationer och företag och det är lätt att se flera potentiella samarbetspartners för ytterligare framtidsorienterade seminarier. För att kunna klara breddningen med bibehållen kvalitet krävs dock långsiktig planering, inte minst av den utåtriktade konferens- och seminarieverksamheten. Den utåtriktade verksamheten vinner på att kopplas till skriftlig produktion, ty grunden i verksamheten bör vara den väldokumenterade vetenskapliga kunskapen.

Institutets forskare är engagerade i samarbeten i en rad olika nätverk nationellt och internationellt, vilket är en styrka för IF. Institutet har också blivit inbjudet och tar egna initiativ

till direkt samarbete med vissa institut. Det gäller också internationellt där IF under 2005 planerar seminarier med franska, kinesiska och ryska forskare.

Utåtriktad dialog: Kvalitet och engagerat ansvarstagande

IF:s uppgift är att stimulera den svenska framtidsdebatten. Om detta skall kunna göras på ett sätt som ökar rationaliteten i beslutsfattandet på olika nivåer i samhället är det av avgörande betydelse att utforma den utåtriktade verksamheten på ett sätt som maximerar forskarnas möjligheter att agera på både de vetenskapliga och offentliga arenorna. Samtliga projekt vid Institutet har informationsplaner för att säkerställa detta. Den utåtriktade verksamheten riktas dels mot en bred allmänhet, dels mot nyckelgrupper av särskild strategisk betydelse. Ungdomars perspektiv skall ägnas särskild uppmärksamhet. De former som används speglar denna ambition. De grundpelare som den utåtriktade verksamheten vilar på är; kvartalstidskriften *Framtider*; Institutets hemsida www.framtidsstudier.se; halvdagskonferenser för allmänhet och experter under rubriken *Framtidsfokus*; och vetenskapliga IF-seminarier, samt föredrag, artiklar, och intervjuer av och med Institutets forskare. För den administrativa personalen har informationsarbetet en prioriterad ställning. Sedan hösten 2004 har IF:s bibliotekarie Hannah Zakrisson halvtidstjänstgöring som informatör. Sabina Nilsson ägnar halva sin tjänst åt *Framtider* och hemsidan. Eva Brömsegård ägnar motsvarande tid åt utåtriktade konferenser och seminarier. Ann-Marie Henriksson får i receptionen kanalisera allmänhetens frågor till övrig personal.

Institutets kvartalstidskrift *Framtider* är av strategiskt betydelse därför att den fungerar som en kanal till allmänheten både för de studier som bedrivs vid IF och för forskare som är verksamma utanför IF. Därmed speglas såväl de frågor som studeras i kärnverksamheten, som frågor som behandlas inom andra områden och av andra discipliner. *Framtider* skickas ut gratis till bland annat landets bibliotek och gymnasieskolor, och i övrigt till betalande prenumeranter. Hela skriften publiceras i pdf-format på institutets hemsida. Det finns goda skäl att fortsätta utgivningen eftersom skriften har god kvalitet och får ett gott mottagande. Det finns heller ingen skrift av den här typen i landet. Genom att publicera vissa nummer på engelska når resultaten utanför landets gränser.

Institutets hemsida www.framtidsstudier.se har utvecklats positivt under åren och speglar allt bättre den verksamhet som bedrivs. I samband med det nya forskningsprogrammets start sker nu en översyn. Målet är att den skall göra resultaten från de studier som bedrivs tillgängliga på ett enkelt och överskådligt sätt. Ambitionen är att hemsidan också ska kunna bli en arena för diskussion och dialog kring framtidsfrågor.

Framtidsfokus är en typ av halvdagskonferenser som visat sig vara en framgångsrik form att nå såväl allmänhet som experter. De är lätta att organisera och lockar många deltagare. Det faktum att de är kostnadsfria innebär att vem som helst kan komma och det inbjuder därmed till en bred dialog. Ambitionsnivån är att ordna cirka 10 stycken *Framtidsfokus* per verksamhetsår vilket i praktiken innebär ett per månad under terminerna. Även om ambitionen i huvudsak är att konferenserna skall utgå ifrån de studier som bedrivs vid IF lämnar formatet öppet för att använda konferenserna som arena för diskussion av andra framtidsfrågor.

Den strategi som IF arbetar efter är att vetenskapliga resultat i första hand ska ventileras och publiceras i vetenskapliga fora. Detta är av stor betydelse för utvecklingen av vederhäftiga forskningsresultat och för att säkerställa IF:s vetenskapliga auktoritet. För att stärka denna sida av verksamheten skall IF under nästa programperiod bygga vidare på de vetenskapligt orienterade *IF-seminarierna* för att både ventilera egen forskning och inbjuda andra forskare och experter.

Institutet ska också göra särskilda informationssatsningar. Ett exempel är medverkan vid Bok- och biblioteksmässan. För Riksdagens framtidsdagar i mars 2005 har IF fått uppdraget av Riksdagen att i samarbete med de olika utskotten ta fram såväl bakgrundsmaterial som att engagera inledare till de diskussioner om svensk samhällsutveckling i ett 18-20 års perspektiv som är temat för dagarna. *Riksbankens Jubileumsfond* är också samarbetspartner i detta projekt liksom *Teknisk framsyn*.

Hög kvalitet bör prioriteras framför en kvantitativt omfattande verksamhet. Endast solida vetenskapliga resultat och väl genomtänkt kommunikation har relevans för en rationell framtidsdebatt. IF:s signum bör fortsatt vara kombinationen av dokumenterad vetenskap och professionella former för information. IF kan därmed skilja sig från både universitetsinstitutioner, som ofta saknar klara informationsstrategier, och kommersiella framtidskonsulter, som saknar en egen vetenskaplig bas för sin utåtriktade verksamhet. IF bör stimulera det oberoende och det personliga engagemanget och ansvarstagandet hos forskarna. De enskilda medarbetarna bör ges stort spelrum på den externa arenan. Informationsarbetet via kontakter med media, via föredrag och i arbetet i de olika projekten är föremål för ständig utvärdering och diskussion.

Ytterst är syftet att förbättra kunskapsunderlaget i samhällsdebatten kring viktiga framtidsfrågor. I detta ligger en svår uppgift att värdera vilka frågor som är angelägna att studera. Det jämförande och internationell perspektivet ger andra tentakler för att identifiera centrala framtidsfrågor, också när det gäller hot och risker. Engagemanget hos medarbetarna skall stimulera diskussionen och ställningstaganden hos medborgarna. Det handlar här om politiska överväganden om hur samhällets institutioner bör vara utformade. Bland annat i fråga om den relativa betydelsen av familj, marknad och stat för produktion och fördelning av välfärd.

* * *

Forskningsprogrammet skall utvecklas och preciseras till konkreta projekt i samarbete med dem som skall medverka. In den processen är det nödvändigt att göra prioriteringar, det gäller såväl de skisserade forskningsfrågorna som samarbeten med olika aktörer och de olika delarna av den utåtriktade verksamheten.